

Muzeum Etnograficzne
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

www.etnomuzeum.eu

Kraków, 3 listopada 2014 r.

„Na początku była szopka”

wystawa czasowa w Muzeum Etnograficznym w Krakowie
Dom Esterki, ul. Krakowska 46

8 listopada 2014 r. – 15 lutego 2015 r.

wernisaż: 7 listopada 2014 r., godz. 18:00

godzina dla dziennikarzy: 6 listopada, godz. 11:00 – 12:00

– informacja pasowa –

Muzeum Etnograficzne w Krakowie prezentuje osiem najstarszych szopek krakowskich z przełomu XIX i XX wieku, jakie zachowały się w muzealnych kolekcjach. Jest wśród nich uchodząca za najcenniejszą w Polsce – szopka wykonana przez Michała Ezenekiera, mistrza murarskiego z Krowodrzy. Na wystawie obejrzeć można również inne unikaty: m.in. szopkę zbudowaną dla dzieci Stanisława Wyspiańskiego oraz szopkę, którą od kołédników nabył Leon Wyczółkowski, aby wykorzystać ją w pracy nad obrazem „Stańczyk” (lub „Szopka”, 1898).

Szopki krakowskie to wielkie, przekraczające nawet dwa metry wysokości, przenośne teatry. Ich autorami byli murarze, którzy zimą, podczas przymusowej przerwy w pracy, szukali dodatkowych źródeł zarobku. Budowali więc szopki i – poczynawszy od drugiego dnia świąt – najmowali się do domów krakowskich mieszczan, by odegrać tam bożonarodzeniowe przedstawienie.

Wystawa ukazuje fenomen, który wyróżnia Kraków na tle całej Europy. Obecny w polskiej kulturze współczesnej, w rozmaitych przetworzeniach, buduje niekończącą się opowieść o nas samych.

Autorki wystawy: Małgorzata Oleszkiewicz, Katarzyna Piszczkiewicz

Szopka, czyli żywioł: nie budynek, tylko teatr

W XVIII wieku w kościołach zaczęto używać kukiełek do odgrywania jasełkowych przedstawień z żartobliwymi, świeckimi intermediami. Przedstawienia te – jako budzące zbyt wielką wesołość – w 1736 roku zostały zakazane przez księcia Teodora Czartoryskiego, biskupa poznańskiego. **Wypędzone z kościoła, przerodziły się w przenośny teatrzyk** bożonarodzeniowy i szybko zyskały dużą popularność. Organizacją występów zajęli się początkowo posługacze kościoła i żacy. Z czasem szopka znalazła się w rękach młodzieży rzemieślniczej i, jak to mówiono w Krakowie, murarczyków.

Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

www.etnomuzeum.eu

Pod koniec XIX wieku grupy odgrywające przedstawienia szopkowe w Krakowie tworzyli **majstrowie murarscy**, czeladnicy i ich pomocnicy, zamieszkujący podkrakowskie wsie i przedmieścia: Krowodrzę, Czarną Wieś, Zwierzyniec, Grzegórzki, Ludwinów, Dębniaki czy Zakrzówek. Podczas zimowego zastoju w pracy, murarze szukali dodatkowych źródeł zarobku. Robili więc na sprzedaż małe szopki i zabawki dla dzieci oraz budowali duże, drewniane budynki szopek kukiełkowych.

Z początkiem XX wieku, tuż po świętach Bożego Narodzenia, na **linii A-B** krakowskiego Rynku (między ulicami Floriańską a Sławkowską) stały rzędem duże, nawet dwumetrowej wysokości, bajecznie kolorowe budynki szopek – kukiełkowych teatrzyków. Krakowscy mieszkańcy przychodzili tutaj, żeby wybrać zespół szopkarski, u którego zamówią domowe przedstawienie. Im szopka ładniejsza, im ciekawszy zestaw kukiełek, tym większa szansa na zaproszenie do znaczących domów: do Anczyców, do Estreicherów czy do Potockich, do pałacu „Pod Baranami”, co zdarzało się najczęściej zespołowi pod wodzą mistrza murarskiego i kaflarza z Krowodrzy – Michała Ezenekiera.

W szopce musieli znaleźć się bohaterowie związani z Bożym Narodzeniem: Anioł budzący Pasterzy, Trzej Królowie, okrutny król Herod ze swoim dworem, Diabeł i Śmiercią, ale nie tylko. Scenki świeckie wprowadzały do bożonarodzeniowego teatrzyku **przedstawicieli różnych stanów, narodów i zawodów**. Inspirowane architekturą Krakowa budynki szopek krakowskich zaludniały postacie, które można było spotkać na tutejszych ulicach czy placach.

Szopka, czyli gra: „puszczanie lalek”

Kukiełki szopkowe nazywane były lalkami, a odgrywanie widowiska z ich użyciem – „puszczaniem lalek”. Do ich wyrobu używano często dziecięcych zabawek, laleczek, które nasadzano na patyki. Wiele kukiełek powstało poprzez dorabianie korpusów, rąk i nóg do główek z „chińskiej” porcelany, które na przełomie XIX i XX wieku można było kupić w krakowskich sklepach z zabawkami. Wykorzystywano też niewielkie drewniane laleczki sprowadzane z Niemiec lub z Czech. Niektóre lalki były tylko malowane, ale większość ubierana była w stroje szyte na miarę.

Osobno prezentujemy na wystawie trzydzieści „kukiełek bezdomnych” – lalek bez szopki, których twórcą jest, najprawdopodobniej, Zdzisław Dudzik, przez lata odgrywający w Krakowie lajkonika. Na wystawie kukiełki te wpisują się w scenierię współczesną, stawiającą pytania o to, na ile szopka jest wciąż opowieścią o nas samych dziś.

Muzeum Etnograficzne
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

www.etnomuzeum.eu

Fot. Marcin Wąsik

Estreicherowie

W 1904 roku ukazała się książeczka pt. „Szopka krakowska”, zawierająca tekst przedstawienia spisany od Michała i Leona Ezenekierów oraz **mnóstwo informacji o historii zjawiska**. Autorem publikacji miał być dr Jan Krupski – w rzeczywistości był to pseudonim, pod którym ukryło się dwóch braci Estreicherów: Stanisław (1869–1939, historyk prawa, bibliograf, profesor i rektor UJ) oraz Tadeusz (1871–1952, chemik, profesor UJ). Tak się bowiem składa, że sławna rodzina Estreicherów, znana dzięki tworzonej przez kilka pokoleń monumentalnej „Bibliografii polskiej”, ma też nieoceniony wkład w historię krakowskiego szopkarstwa. Wszystko zaczęło się od nestora rodu, Karola Estreichera (starszego, 1827-1908, historyka literatury, miłośnika teatru), który jako pierwszy, ok. roku 1848, spisał tekst przedstawienia szopki krakowskiej.

Jego synowie, Stanisław i Tadeusz Estreicherowie, to nie tylko autorzy popularnego opracowania poświęconego szopce (starszy z braci przygotowywał także rozprawę naukową na ten temat), ale również **kolekcjonerzy**, którym Muzeum Etnograficzne w Krakowie zawdzięcza dwa wyjątkowe obiekty: szopkę z kukiełkami zakupioną w Wieliczce oraz szopkę autorstwa Michała Ezenekiera.

Syn Stanisława, Karol Estreicher (młodszy, 1906–1984, historyk sztuki, profesor UJ), w książce pt. „Nie od razu Kraków zbudowano” pozostawił **dokładny opis przedstawienia szopkowego**, które jako ośmiolatek obejrzał w swoim domu przy ul. Sobieskiego w 1914 roku.

Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

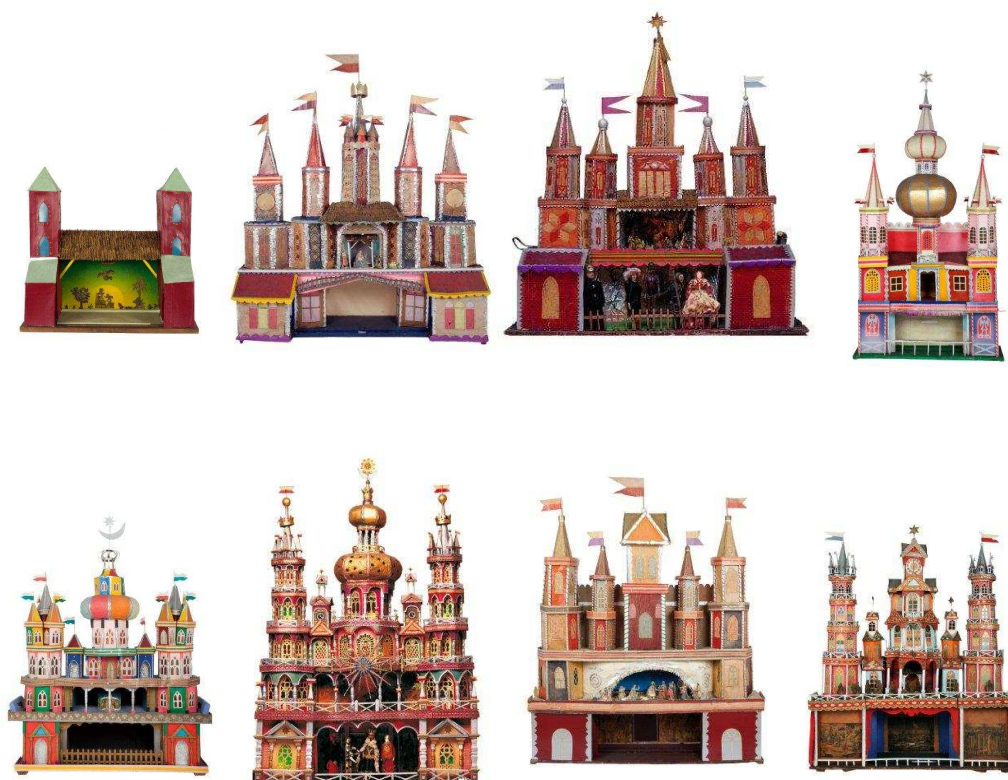
www.etnomuzeum.eu

Szopka w zaniku i szopka od nowa

Pierwsza wojna światowa przerwała czasy świetności krakowskich szopek kukielkowych. Większość szopkarzy została wzięta do wojska, a ci, którzy zostali, obawiali się chodzenia z szopką, zakazanego z tym okresie przez władze austriackie. Po wojnie szopki już nie wróciły na linię A-B. Michał Ezenekier zmarł, a jego syn Leon zginął na froncie. Próby odnowienia tradycji podjęto w latach 20. XX wieku w Miejskim Muzeum Przemysłowym im. Dra Adriana Baranieckiego przy ul. Smoleńsk, gdzie wykonano szopkę z kukielkami wzorowaną na szopce Ezenekiera. Przez kilka lat przedstawienia szopkowe cieszyły się powodzeniem, ale z roku na rok zainteresowanie nimi słabło. Archiwalne afisze, odwołujące spektakl z powodu projekcji filmu, nie zostawiają złudzeń – atrakcyjniejsze stało się kino.

21 grudnia 1937 roku, dla podtrzymania tradycji, Zarząd Miejski z inicjatywy dr. Jerzego Dobrzyckiego ogłosił konkurs na najpiękniejszą szopkę krakowską.

Szopki prezentowane na wystawie

Fot. Marcin Wąsik

Muzeum Etnograficzne
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

www.etnomuzeum.eu

→ podpisy (od lewej)

1). Szopka kukiełkowa, Biezanów (ob. m. Kraków), I połowa XX w., dar Koła Krajoznawczego VII Gimnazjum w Krakowie – budynek szopki ze strzechą pomiędzy dwiema wieżami. Niewielki, łatwy do przenoszenia, **używany był najpewniej przez chłopców chodzących po kolędzie w podkrakowskiej wsi Biezanów.**

2). Szopka kukiełkowa wykonana przez Władysława Dzierżaka, Biezanów (ob. m. Kraków), 1905–1914, dar Koła Krajoznawczego VII Gimnazjum w Krakowie – drewniany teatrzyk kukiełkowy przypomina budynek kościelny, w jakim niegdyś pokazywano jasełka. Środkowa wieża wzorowana jest na *hejnalicy* – wyższej wieży kościoła Mariackiego w Krakowie. Na piętrze umieszczono słomiany daszek imitujący stajenkę, a pod nim scenkę Narodzenia. Wysunięte do przodu przybudówki parteru, to kulisy, z których wychodzą na scenę aktorzy – kukiełki. **Tak zbudowane szopki kukiełkowe były używane przez grupy kolędnicze w podkrakowskich wsiach do końca XX wieku.**

3). Szopka z kukiełkami, Wieliczka, zakup Tadeusza Estreichera w 1904 r. – tuż nad otworem, przez który „puszczający lalki” obserwował akcję na scenie, zachował się odręczny napis: *Szopka wielicka, kupiona 2 lutego 1904 w Wielicze.* Dowodzi on, że **szopka została sprzedana dokładnie w dzień zakończenia sezonu kolędowania, w święto Matki Boskiej Gromnicznej.** Kupił ją Tadeusz Estreicher i od razu, w tym samym roku, zdeponował w Muzeum Narodowym w Krakowie, stąd napis: *Własność Muzeum Narodowego.* W 1939 roku szopka została przekazana Muzeum Etnograficznemu w Krakowie.

4). Szopka kukiełkowa, Krowodrza (ob. m. Kraków), zakup w 1914 r. – teatrzyk kukiełkowy, który trafił do Muzeum mocno wyeksploatowany i w złym stanie. W latach 60. XX w., dla celów wystawienniczych, wymieniono wszystkie papiery, którymi szopka była oklejona. jednak **zachowana została oryginalna konstrukcja.**

5). Szopka kukiełkowa wykonana przed 1914 r. – drewniana konstrukcja szopki, pierwotnie oklejana kolorowym papierem, wyraźnie widoczne solidne uchwyty do jej przenoszenia oraz podobieństwo do znanej szopki Ezenekiera wskazują, że jest to krakowska, kukiełkowa, szopka kolędnicza. Skąd i w jaki sposób trafiła do Muzeum w 1914 roku, nie wiadomo, ale była już wtedy w złym stanie i dlatego w latach 60.-70. XX w. została **poddana gruntownej odnowie.**

6). Szopka krakowska, kukiełkowa, wykonana przez Michała Ezenekiera, Krowodrza (ob. m. Kraków), lata 90. XIX w., dar Stanisława Estreichera (1869–1939) – w 1966 roku, podczas prac konserwatorskich stwierdzono, że **szopka podklejona była od wewnątrz gazetą, na której dało się odczytać datę: 1898 r.** To wskazówka, która pomaga określić wiek obiektu, choć nie musi wiązać się z datą jego powstania. Szopka może być starsza. Gazet używano do wzmocnienia konstrukcji szopki nie tylko w momencie jej budowania, ale także przy okazji kolejnych napraw, koniecznych podczas kilku sezonów intensywnego używania.

Muzeum Etnograficzne
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Instytucja kultury województwa małopolskiego

✉ ul. Krakowska 46, 31-066 Kraków

tel.: 012 430 60 23 fax.: 012 430 63 30

www.etnomuzeum.eu

7). Szopka krakowska, kukiełkowa, Kraków-Węgrzce, przed 1907 r., dar Janiny Stankiewiczowej Szopka wykonana przez nieznanego z nazwiska murarza-szopkarza na zamówienie, a być może **pod kierunkiem Stanisława Wyspiańskiego** (1869–1907). Po śmierci artysty, przez kilka lat szopka była w rękach rodziny, używana jako zabawka dziecięca. W 1911 roku została przekazana do zbiorów muzealnych przez matkę chrzestną i opiekunkę Wyspiańskiego – Janinę Stankiewiczową.

8). Szopka krakowska, kukiełkowa, lata 90. XIX w. – na tylnej ścianie szopki znajduje się niewielka karteczka z odręcznym napisem: „**depozyt prof. Wyczółkowskiego**”. Jeżeli przyjrzeć się szopce od frontu znaleźć w niej można fragmenty (okienko, obramienie scenki), które znalazły się w tle obrazu zatytułowanego „Stańczyk” (lub „Szopka”), namalowanego przez Leona Wyczółkowskiego (1852–1936) w 1898 roku.

Informacje praktyczne

Ceny biletów na wystawę „Na początku była szopka”:

- bilet wstępu normalny – 10 zł
- ulgowy – 6 zł

Od 8 listopada łączony bilet wstępu na wszystkie wystawy MEK (wystawa stała w Ratuszu i wystawa czasowa w Domu Esterki):

- bilet normalny – 18,00 zł
- bilet ulgowy – 12,00 zł

Godziny otwarcia:

poniedziałek	nieczynne
wtorek	11.00 – 19.00
środa	11.00 – 19.00
czwartek	11.00 – 21.00
piątek	11.00 – 19.00
sobota	11.00 – 19.00
niedziela	11.00 – 15.00

Gdzie: Muzeum Etnograficzne w Krakowie, Dom Esterki, ul. Krakowska 46

Kiedy: 8 listopada 2014 r. – 15 lutego 2015 r.

Wernisaż: 7 listopada 2014 r., godz. 18:00

Kontakt dla dziennikarzy:

Ewelina Lasota / lasota@etnomuzeum.eu / +48 (12) 430 63 42 (w. 34)

Patronat medialny:

Krakow POST / Local-Life / e-krakow / Miasto Dzieci / Bliżej Przedszkola / Radio Bajka